

ma'ruses

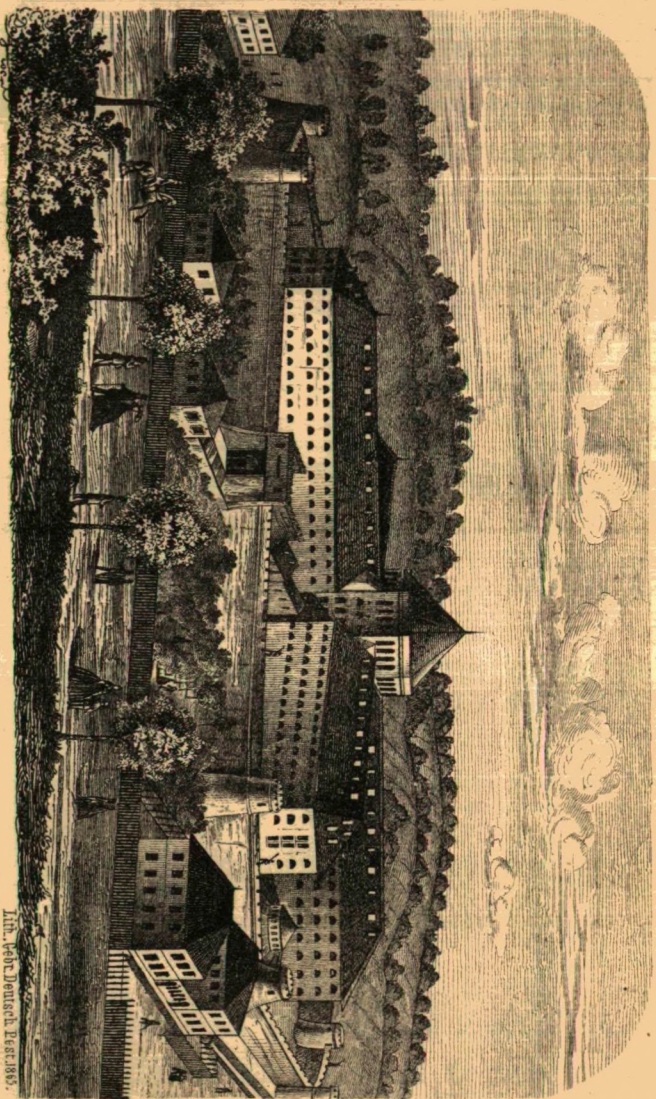
A
KÜLHONI FOGHÁZAK
BÖRTÖNRENDSZEREIRŐL.

TÖREDÉKEK
RÉSŐ EN'SEL SÁNDOR,
PEST-PILIS ÉS SOLT T. E. MEGYÉK TISZTI ÜGYÉSZE
UTINAPLÓJÁBÓL.

(A BRUCHSALI FOGHÁZ RAJZÁVAL).

PEST,
KUGLER ADOLF KIADÁSA.

1865.

Bruchsal magány-börtön. (Baden nagyhercegségben.)

Lith. v. Petr. Deutsch. Pest. 1865.

A

KÜLHONI FOGHÁZAK

BÖRTÖNRENDSZEREIRŐL.

TÖREDÉKEK.

Réső Ensel Sándor,

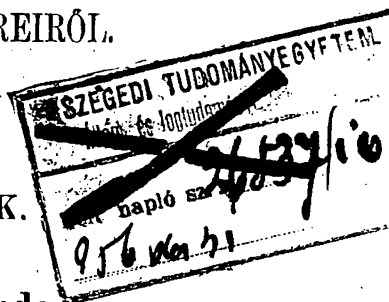
Pest Pilis és Solt t. e. megyék tisztii ügyésze utinaplójából.

(A Bruchsali fogház rajzával.)

PEST,

KUGLER ADOLF KIADÁSA.

1865.

Az 1840 ik évi V. törvénycikkely által a büntető
törvénykönyvvél válhatatlan kapcsolatban lévő büntető s
javító rendszer behozása iránt kiküldött országos választ-
mány emlékezetének.

R. E. S.

Nyomaton Emich
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

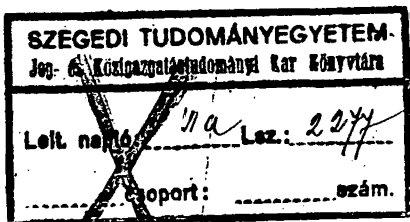
Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára

Leltári szám:

87532/13

2004 JON. 28

Gusztáv, magy. akad. nyomdászauál, Pesten, 1866.

A bruchsalai álarczos rabok.

Midőn Bajorország és Würtembergben keresztül a badeni nagyhercegség földjére léptem, a csillagszerű berendezéssel épített fővárosban (Carlsruhe) fogadást tettem, hogy a közeleső bruchsalai pensylvániai rendszerű fogházat megtekintem.

Az engedélyt az igazságügyminiszteriumban Johnhans tanácsos a legszivesebben szolgáltatta ki.

Bruchsal megtekinté-ére october 30-án mentem, a város maga 7—8 ezer lakosságával érdektelen, de a városon kívül eső fogház nagyszerű.

Az épület kívül egy erődhöz hasonlít, nyolcz szegletre építve, minden szegleten egy lapos kőtorony őrházzal, honnét a bástyán czirkáló őrk tűnnek elő, kik a bástyafalon egyik szeglettől a másikig lépdelve, úgy ktlre, mint a belső területre egy perczen lehetnek figyelmesek. A kerítésnek azon oldalán, mely az utra szolgál, erős, rácsos bástyakapu van.

A nyolczszegletű szép és széles bástyafalon belül a kapuval szemközt egy góthmodoru torony, négy szárnyépülettel tűnik elénk, mely szárnyépületeket ha külről vizsgáljuk, azok mindegyik végét az épület nyolcz szegében két-két őrtorony közé látjuk levonulni, így a 3 emeletes szárnyépületek oldal- és hátfallal egyaránt a figyelmes őrszemnek tárgyai, s ez a külső ellenőrködés; a belső még egyszerűbb, mert a szárnyépületek udvarai mind a központot elfoglaló körudvart képező toronyépületbe nyílnak, úgy, hogy a torony beljében alólról a tetőig ható, minden udvarba és minden udvar mindhárom emeletébe szétágazó csigalépcsőzetről egy és ugyanazon perczen, egy állásból, kevés fejfordítással a négy udvart és minden emeletcsarnokot, honnét az egyes szobák nyílnak, beláthatni.

A mély csend, mely az épületben uralg, tanúsítja, hogy pensylvániai rendszerű fogházban van a szemlélő.

Ez a szó „pensylvania“ oly mély érzést okoz az értelmes szemlélő lelkében, penn és sylvania! de hagyjuk a szavak értelmezését, s menjünk a börtön bővebb szemlélésére.

A mint mondtuk, az épület minden szárnya 3 emeletes, minden oldalfal kívül soronként 19 ablakkal, az ablakok számozvák, hogy az azokon netán kinézni bátorkodó rabot az őr feljelenthesse, belül minden ablakkal szemben ajtó nyílik, az ajtón is kis gombnagyságu lyuk üveg-

gel, hogy a belső csarnokokon lépdelő őr is bármikor észrevétlenül betekinthesse a fogdában lévő rabra, s annak tetteit figyelemmel kísérhesse. Kivül belül hatalmas az ellenőrködés.

A fogház magán, egyes „Zellengefängniss“ lévén, egyik börtön a másikhoz mindenben egyenlő. Vegyünk egyet. A cella ajtajához érve, azonfelül az ajtó, s alól a rab száma, itt a rabnak nincs neve, csak száma! Nro 1 † 10 † 200 stb. Az ajtón egyes betűk jelzik, melyik cellában van r. cath. vagy protestans rab, s római számok, hogy a rab mely osztályu iskolába jár. Ezen ajtófeliratok igen diszes táblácskák. Az ajtó megérdemli, hogy azt bővebben vizsgáljuk; egy rugó van a közepén, nyomjuk meg, az ajtó egy csekély ablakot tár fel, melyen a rabnak élelme adatik be. A rab, ha cellájában kívánsága van, s tudtul akarja adni, belül nyom meg egy rugót, azzal kívül az ajtó melletti falazatból egy fakar esik ki, mely, mint jelző, a folyton járó őrszemébe tűnve, a börtönészt a rab kívánsága felől tudósítja. Minden egyes börtönben van egy asztalka, egy szék, egy szekrény, melyben a rab mosdó edénye, korsója, olvasókönyvei stb. vannak, s azonkívül az ágya, melyet nappalra összecsomagol, éjjelre pedig a cella két falában lévő kapcsokra akasztott szij-alapokra fektetve, magának ágyaz meg, áll ez egy matrác, lepedő, pokrócz és vánkossból. Az ablakok magasak, megmászásuk s a kinézés tiltva-vannak, a munkálódó rabok munkáikat is a fogházban egyedül végzik.

Nézzük a rabokat. Oct. 30-án vasárnap lévén, épen a templomba indittatnak meg, megnyílnak a börtönajtók, kilépnek a rabok, öltözékek erős vászon zubony és nadrág, minden öltözék jobbról fekete, balról szürkeshintű, s rajta a szám.

Lássuk ezen 5. évtől életfogytiglani rabságra ítelt foglyok arczvonásait . . . azt . . . nem lehet látni! A rabok fekete álczát viselnek, s miért? hogy egymást ne ismerhessék!

Mily kísérteties ez álczás menet! bizonyos rendben lép egyik a másik után, egyik kezében imakönyve, másikkban számozott vizkorsója, melyet a körtorony sarok falazati kutjánál menetközben letesz, hogy mikorra az isteni tiszteltről visszajő, az friss vízzel megtöltsék, s azt ismét czellájába viszi.

Menjünk a templomba, tán ott fogjuk csoportban látni e szótlan álczás rabokat! A rabok a templom karzatán ismét egyes páholyokba jutnak, melyek úgy állítvák sorba, hogy egyik a másik czellájába itt sem láthat be, szemközt velők ülnek az örök, kik a sorszámokkal ellátott egyes helyekre szegzik szemeiket. Mindig és mindenütt egyedül! Ez a szabály, így van az iskolájok is, ez az egy hely az, hol a tanító kérdésére szólhat a rab. Itt is nem név, hanem szám szerint történik a tanonez felhívása, és pedig nem azon szám szerint, melyet ruházatán visel, hanem melylyel tanodájában a cella van számozva. Sokszor történik, hogy egyik szám a másik számot hangja után ismerősének ismeri fel, de

hogy az egymás után való legkisebb tudakolódásnak is eleje vétessék, a tanoncok minden tanóránban más szám alá osztatnak be.

Vélnénk, hogy talán szellőztetés vagy séta alkalmával jöhetnek össze a rabok; nem, soha! A séta a 4 szárnyépület közegei között épült kör-idomu, sugárfalakkal ellátott, külön fedezett udvarban történik. Minden ily circus 20—24 sugárosztályra van osztva, a központból van a bemenet a különkerített udvar-részbe, s a központ toronytetőzetében fegyveres őr tekint alá a sétálókra, kik 20—24-en egyszerre sétálnak a circus 20—24 sugarában, a nélkül, hogy tudnák egymás ki- és hollétét. A séta-idő $1\frac{1}{2}$ órai, azután újabb osztály jó a helyre.

Itt a rabok mind lábvas nélkül vannak, ezt jól esett látnom, oh mily rémes minálunk a láncz csörtetése! Igaz, hogy itt a mozgás hiánya rontja meg a lábakat, s csak a munkaadás által van kikerülve, hogy az ide bezárt rabok meg nem örülnek.

Philadelphiában még kinzóbb az eljárás, ott még munkát sem kap a magányba elzárt rab, s ez okozza a gyakori örültséget.

A bruchsalii szárnyépületekből álló fogházat kerítő falazat tornyait is megnéztem, ezekben vannak a sötét fogdák, a gonosz viseletű rab 24—48 órára ide hozatik be, kezei s lábai a székhöz pányváztatván, vagy vállaira mázsás vas hevedertartó vettetvén, a sötét magányba záratik, honnét sokszor megható jajdulások hangzanak ki.

Az iskolás raboknak igen szép irásuk van, s munkáikkal nemcsak élelmöket keresik, de szép összeget is takarítanak meg, úgy, hogy sokszor a több évet bentöltött rab pár száz forinttal hagyja el a fogdát, s benn tanult-mesterségével becsületes pályára mehet.

Az á l c z a v i s e l é s, ha feltűnő is első pillanatra, de szintén jó intézkedés, mert a rab társai előtt ismeretlen marad, s kiszabadulván, egyik a másikra erkölcsi pressióval nem lehet.

Szóljak-e a rend, pontosság és tisztaságról, melyekkel itt találkoztam, szóljak-e a rabok jó eledeléről, melyeket gőzzel főznek, a csinos fürdőszobákról, hol havonként egyszer megfürdenek, az emberies bánásmódról, melyben a fegyenczek részesülnek, a szép munkálatokról, melyeket a rabok elő tudnak állítani? Ha ezt akarnám tenni, akkor még lapokat kellene összeírnom.

A magánrendszer 1829 óta, midőn e szerint Philadelphiában az első fogház épült, lett ismeretessé. Éjszak-Amerika több államain kívül Europa nyugati részeiben, Angol-, Franciaországban, Belgiumban, Poroszországban vannak már ily fogdák, de a brüchsalí leghíresebb!

Javitófogház, ez uraim! s Európa az ily javító fogházakra már a múlt század végtizede óta éber gondot visel.

A „Poenitentiárhaus.”

Württembergi királyságban.

Bajorországban a müncheni Zuchthaus az Au külvárosban 600 foglyával semmit meglepő nem volt reám nézve, a rendszer dolgozó, mint Ausztria fogházaiban, egyes kamrákat most készítenek. Würtembergiába érve, vágytam a stuttgarti Poenitentiárházat megtekinteni, ez új épület à la Bruchsal, de még a 4 szárnyból csak 2 van készen. Az építés tömör, a szárnyépületek 4 emeletesek, 80 szobával, I. II. osztályuak.

A foglyokat ez idejüleg közös dolgozó termekben találtam, egyikben asztalos munkával, másikban keret aranyozással, harmadikban burnotszelence készítéssel stb. elfoglalva, minden teremben ott található a gyárosnak, ki a munkát adja, s a fogháznak felügyelője.

A foglyok ruházata saru, nadrág, spencer, mely öltöny goromba vászonból készítve, egyfelől szürke, másfelől barna színű és számozott. Éjjelre szinte közös alvótermekbe mennek, hol egymás mellett csinos faágyak, szénamadrac, lepedővonat, 2 pokrócz és vánkossal, a terem

közepén hosszú asztal, erre lánczhoz bilincseltek kenyérszelő kés, s a falnál kömozsdó medencze van felállítva. — Iskolájok s a kihallgató terem is közös, épen úgy a templom, mely igen egyszerű. Van benne egy, az oltárnak háttal fordított orgona. — Az ebédet is dolgozó termeikben, fen szóval elmondott imádság után, közösen költik el.

Az ebéd ideje 12 óra. Minden rab kap 2 schopper nagymeszőnyi főzeléket, hetenként kétszer hussal. Egy rab költsége évenként 42 ft.

A magukat jobban viselő, büntetéseiket jobbra kiállott rabokból hofschéferek állíttatnak fel, s ezek pléhbélyeggel ellátva, szabadabban, és külső tisztogatásokra alkalmaztatnak.

Vannak egyes börtönök is, azok részére, kik a közmunka vagy alvóteremben magukat rozsul viselték; az ide beesteknek a kamra ajtó egy kis nyíló ablakán adják be ennivalójukat, ruhájukat stb.

Oct. 28-án találtam 82 foglyot, kikre 14 felügyelő volt kiosztva a munkatermekbe. Szelőztetés és sétára a rabok osztályonként mennek, $\frac{1}{2}$ óra a séta idő. — A fűtés a fa drágasága miatt kőszénnel történik, a fűtőkazánból szétagázó csövek járnak ki a termekbe, melyek tetszés szerint fűthetők.

Megnéztem azon kamarát is, melyben a gilotint tartatik, és meg a gilotint (guillotine=fallbeil), mely a halálraítéltnak gyorsasággal szeli le fejét. — 1848-ban eltöröltetett a halálbüntetés,

s most újból behozva, géppel történik azon kivégzés, melyet 48 előtt emberi kezekbe fogott bárd teljesített. Ismeretes itt a vas hozentrager, melyet a rozszabb viseletű rab ölt fel magára, hogy leroskadjon terhe alatt. — Vannak itt falhoz bilincselő lánczok és karpereczek is, holott különben e királyságban a rabok lábvasat nem viselnek.

A konyha, fürdőház, tiszták, a rabok ételét izletesnek, kenyereiket jónak találtam.

Ítélet szerint kamrára is jönnek a rabok, de egy huzomban nem tovább, 8 napnál, s évenként nem többször négyszernél.

Az eddigi leírás után, mily rendszerű fogháznak véli az olvasó ezen Poenitentiárhaust? Ez magánrendszerű nem, mert a rabokat nappal közös dolgozó és éjjel közös hálóteremben találjuk, s épen mert éjjelre is együtt vannak a foglyok, az auburni = hallgató rendszerrel sem egészen egyez, itt még dolgozó rendszer divik, melyből, ha a fogház teljesen kiépül, átmenet lesz a magánrendszerbe.

A magánrendszer közeledik felénk, már a bajor is építkezik, s Ausztria se tarthatja soká fenn a jelen rendszert fogházaiban.

A kényszerített munkával párosult fogságot ha poenitentiarius rendszernek mondhatjuk, ugy a Stuttgartiban e tulajdonok legnagyobb mértékben feltalálhatók.

Közölvén a pensylvanai = magán, az auburni = hallgató, a poenitentiarius = dolgozórendszert, kiki meggyőződhetik, hogy

a magánrendszert az önrend-szabályok is fenntartják, míg a hallgató rendszernél az igazgató személyzet bir befolyással, úgy hogy a hány hallgató rendszerü fogház, annyi a különbség. A magánrendszernek szigorú teljesítése sokkal könnyebb ; itt anyagi, a hallgató rendszernél csak szellemi az elkülönítés, ott is, s itt is azonban a hallgatás a főrendszabály és a főkíváncsiom úgy az igazgatóban, mint minden egyes őrbén a legszigorubb köteleesség-érzet.

A büntetésnek hatása a magánrendszerü fogházakban nagyobb úgy a gonosztevőre, mint az egész társaságra, valamennyi más rendszernél. A megjavulásra e rendszer nyújt legnagyobb reményt, kevesebb itt a recidiva, így állíták ezt Crawford, Mondeluz, Ducpetiaux már évtizedek előtt is.

A „Fogház javítás” irói 1842-ben alsóbb néposztályainkra a hallgatórendszert, kényszerítő munkájával, minden más megkísértett tömlöcz-rendszernél jobban ajánlották. Kik az elmélet barátai, vegyék e könyvet kezökbe, olvassák meg szorgalmasan, s ítéljenek, hogy hazánkban mily rendszerü fogházra van szükségünk.

Melyik börtönrendszer lenne hazánkban honosítandó?

Mielőtt ez általam támasztott kérdésre felelnék, a magán-rendszerű fogházak azon bánásmódját akarom leírni, melyben az elzárandó vádlott, fogházba vitele és átvétele alkalmával részesül.

A bánásmód az, melyet már 1840-ki javaslatunk is elfogadott, az 1821-ben Philadelphiában emelt javítóház is ismert, melynek hogy száraz leírásával ne untassam az olvasót, egy 1835-ki utirajzból adok képletet magáról Philadelphiáról.

Nézzük a *tableaut*!

Színhely Philadelphia, idő 1835, a képlet a magán-rendszerű fogház!

Ezen épület a városon kívül, egy kis magaslaton, egészen szabadon áll. Építése 1821-ben kezdetett meg, 1835-ben még nem volt befejezve, s a költségvetés szerint 432,000 dollárba kerül. Az épület belső udvaraival rendes négyszöget képez, minden oldala 650 lábnyi hosszú,

és tíz amerikai acres térséget foglal. Az építkezési anyag durva szürke granit, s az egész külseje egy régi lovagvárhoz hasonlít, tornyokkal, bádogos kupókkal. A kerítő falazat 40 lábnyi magas, a különböző tornyoké 50—80 láb. A belrészek boltozatosak és tűzmentesek. A falak vastagsága alapban 12 lábnyi, mely felfelé a végpontig $2\frac{3}{4}$ -re vékonyodik. Az épület első része 30 keskeny, hosszú, fekete vasrácsos ablakkal ellátva, két torony közé esik. A középső épület 200 láb hosszú, s háta mögött jön még 4 magasabb. Egyetlen bemenet a középipületből ennek kapuján van, mely tömör vasesapó és kettős vashegyezett tölgyfa ajtóval bír. Ezen zárkészület 6000 font nehézségű, de oly készült, hogy a kapus képes azt mint gyermekjátékot fel és alá eresztetni. Meglepő az egész ház külseje, és az az ide kísért rabra előre is különös benyomást okoz. Építőmestere John Haviland.

A fogház elő részében hivatalszobák, gyógyszerár, konyhák, éléskamrák stb. vannak. Az első udvarban egy pár kisebb épület, hol a rabok fürdenek, borotválkoznak, magukat tisztítják, átöltöznek stb., csak a 2-ik udvarban van a valódi fogház, melynek alakja legjobban hasonlít egy póknak hálójához. Közepén egy gömbölyű őrház a felügyelők számára, hol egyszerűen a folyamatban levő munkakészletek is őriztetnek, innen sugáralakban vonulnak szét a folyosók a rabok celláival, ezek a háló szálai, melynek közepén a pók (az őrség) figyel min-

den dongásra. A folyosók egyes oldalai 40—40 cellával látvák el, s egy hangvezető műszer alkalmazásával az őreépületbe minden hang behordatik. A börtönök alatt vízvezetékek vannak, melyek vékony csövek által minden egyes börtönben közlekednek. Három folyosó volt készen, de a terv hetet fog kivitelbe tenni, s ha ez is kevés lenné, úgy az épületek emeletet nyernek, de erre alig lesz szükség, mert Pennsylvániának még egy hasonló épülete van Pitsburgban, már pedig a kettőben, hét hét folyosóval ellátva, elfér 1120 ember, s a szükség — tekintettel a népességre — nem is mutatna a rendszer jóságára. A cellák számozvák, minden cella egy kis udvarra nyílik, mely négyszögben magas, vastag fallal van kerítve, felül nyíltan, hogy tiszta levegőt szívhasson a rab, ez az egész helyzet változása, kivéve a betegségi esetet. A cellák fölülről ablakkeréből kapják a világosságot, télen a folyosókon, elágazó csöveken, léggel történik a fűtés. Minden cella kettős ajtóval van elzárva, egyik vasból, másik fából, a belülről kinyitott ajtó a külső kinyithatását gátolja. A szökés physicaillag lehetlen, nemcsak a vastag falazat, hanem a mindent eláruló hangvezetők miatt — Minden cellában van egy vas ágy, madracz, vánkos, pamuttakaró, egy asztal, egy szék és egy, a vízvezetékekkel kapcsolatos, ettől mindig tisztán tartott éjeli szekrény. Az ajtón egy kis rugó segélyével való nyílás van, melyen az étel beadatik.

Ily czellábalép az érkező rab, midőn valódi és fogházi melléknevéen jegyzőkönyvileg felvétetik, és megisztitva, felöltözve, a magánynak adatik által. A fogoly itt nem látja fogolytársát, de egyáltalán senkit, csak papját, felügyelőjét, idegennek tilos a czellába lépnie. Az élelmezés jó, reggel kenyér tejjel, délben $\frac{1}{2}$ font hus, leves vagy vastagétellel, este kenyér sziruppal.

Az első hetekben gondolataira van hagyatva a fogoly, még a felvigyázó sem beszél vele, s ha ez idő alatt csendesén viseli magát, akkor kap egy-egy órára bibliát vagy énekes könyvet, dolgot sohasem kínálnak neki, arra magát érdekessé kell tennie, csak is ismételt és nagy kérések után adnak számára foglalkozást.

Az időben szövés és czipészetből állott a munkáltatás, ki ezeket nem érti, arra oktatást nyer, olvasásra taníttatnak, de nem az írásra. A büntetés súlyosbitása az élelemnek kevesbitése, vagy a munkának elvonása, mire ritkán kerül a sor.

Mig a pennsylvániai mód azon iparkodik, hogy a foglyoknak vétkes hajlamát a magányban gondolkozással és unalommal, mely munkára ösztönöz, javítsa. Az auburni rendszer folytonos külbátások által kíván javítani, az ezen rendszer szerint tartott fogoly csak éjjelre van külön zárva, nappalra nagy termekbe jönnek össze, s szigorú

felügyelet alatt munkálkodnak, ebédjüket is egymás társaságában végzik, de akár sétában, akár hol legyenek, nincs megengedve a szóváltás, vagy szembeszéd, minden kihágás az igazgatóság által korbács vagy vesszővel büntetetik, különben a rend fenntartása végett, a foglyok sok felügyelővel környeztetnek.

A két rendszer mellett és ellene sok nézetek küzdöttek.

* * *

Igy irt az utazó a forrás helyéről 30 év előtt, és kevés módosítással ilyen a philadelphiai börtönrendszer most is.

Sokan vannak, kik a magán, többen kik a hallgató rendszert pártfogolják — én az 1843-iki törvényjavaslatnak hódolok, mely a magánrendszert fogadta el, mert valóságos, igazságos, de egyszersmind javító büntetést csak a rend és anyagi elkülönzés által adhatni.

A hallgató rendszer!

Brüsszelben, a belgák fővárosában, amint meg láttam a „Cathedrale Sainte Gedule“ székes-egyházban a gyönyörű ablakfestmények egyiken, szerencsétlen II-ik Lajos királyunk emlékéit, amint oltár előtt térdepel, s az ország patronája, Sz. Mária felette lebeg, s mellette a 4 folyós honi, s a 2 oroszlányos belga czimert, és az aláíratokból kivettem, hogy ez ablakfestményű jeles emléket II-ik Lajos neje, Mária királyné, I. Maximilián római német császár unokája, ki mint özvegy, hazánkba elítélve, 1556-ig itt a belgák igazgatója volt, 1538-ban készítette szerencsétlen férje, mint vértanu emlékére, s az most az egyház szent festményű tárgyai közt szerepel — s tudva, hogy a belgák egynémely hercegi családjaikat Árpád-házuink férfiúi ágából eredeztetik, — ebben a belga országban mindjárt otthonosabbnak éreztem magamat!

Még a flandriaiaktól sem ijedtem meg, hiszen ők már 1216-ban előfordulnak nálunk mint telepesek. Béltek, Szatmárvármegyében, Belgiumból flandriai lakosokkal volt telepitve, tanúsítja a váradi tűzes próbakönyv 243. czikke.

Brüsszélből Gandba (Gent) menvén, mintha csak hazám falai közt lettem volna, benyitottam

a kormányzósághoz, kimutattam ki és mi vagyok, és kértem látogatási jegyet az itteni európai biró hallgató rendszerben felállított fegyház „Maison de Force” megtekintésére.

Én a hallgató rendszert csak az 1843-ki törvényjavaslatunkból, illetőleg a választmány prot contra véleményeiből ismertem, és égtem látni in praxi!

Az engedélyt a legszívesebben adták meg, s én siettem a Schelde csatornáin össze-vissza azon épülethez, melyet az orvos, mint a jogász, építész, mint bármely emberbarát, gyönyörködve tud szemlélni, ez a Rasp vagy Zuchthaus német néven, de bejáratí felirata „Maison de Force.”

Az épület előtt a csatorna egyik hidján mindenekelőtt az épület külsejére tettem szemlét, s láttam köröskörül erős, de nem oly széles védfalat, mint a Bruchsali. A főbejáratnál örök állottak, a kapun csengettyű, ezt szó nélkül meghuztam, s az ajtó egy □ nyílásán a kapus kitekintvén, kártyámat mutatám fel és bebocsáttattam.

Hosszu-folyosó forma udvaron vezettettem egy körbe, ott az igazgató, ki épen szemlét tartott, átvette jegyemet, s abban az állván, hogy a fogház minden részét meg és bemutatni tartozik, kevés előbeszéd után, melylyel éreztettem, hogy nem vagyok laicus, előzékenységgel fogadtattam.

Először is a kör udvarra, melyben állottunk, tett figyelmessé. Valóban az valami hatásos

volt. Képzeld kedves olvasó egy kocsi kereket nyolcz küllővel körül pántolva, közepén az agyat, és előtted áll a „Maison de Force“ alaprajza. A 9-ik udvarban, melyből 8 hosszú udvar, mindkét felől épületekkel ellátva, vonul ki, állottunk. Miden szárnyudvar vasrácsos kapuval van elkülönítve a kör-udvartól, úgy hogy a centrumból egy fejmozdítással a 8 udvart lehet invigilozni, s hármely részében ütne ki lázadás, a közép-udvarban őrséget képező katonaság, a fékezést percz alatt teljesíthetné. A közép-udvar valósággal az agyrészt képezi. A mellék udvaroknak külön kulcsárjai vannak, az épületek, melyek szintén 8 szárnyat képeznek *. két-két emeletesek, s a körudvart a választó vasrácsos ajtók felett is körítik !

Hatalmas Isten ! — mondám magamban — mikor lesz hazámnak ily sugaras napja — miért volt az a sok vita az 1843-i javaslat iránt, mely új börtönrendszert volt adandó. Ki hiúsította meg codexünket, hogy az maig sincs törvényerőre emelve, hol veszett eziránt a közvéleménynek követelő szava !

Allons Monsieur ! — mondá az igazgató, s én követtem őt a VII-ik számú udvarba, illetőleg épületekbe, a küllőt képező épületek folyosóval, magán kar rákkal látvák el, butorzatuk kivétel és különbség nélkül egyforma, áll egy váságyból, ezen varrt szalmazsák tengeri füvel tömve, szintén azzal töltött vánkossal, egy alsó és takaródzó pokrócz, ezek bevonására szolgáló kö-

zönséges tiszta vászon lepedőkkel; egy sarokba szorított kis 3 szegű faasztal, mosdó edény, köpöláda, ivókupa, fésű, kefe és kis fali szekrényből.

A kamrák üresek voltak, ajtóik egészen kitérve, mert hogy itt helyén megemlitsük, a hallgató rendszer szerint a rabok csak az éjjel töltik magános kamrákban, nappal pedig minden udvar rabjai, társaikkal közös termekben foglalkoznak, szigorú halgatási rendet tartva.

A kamrákon azt vettem észre, hogy azért szellőztetnek nappal, mivel a kettős épületszárnyak nem birnak ablakkal, csak a kamara ajtója lévén vasrácsos, mely egy táblázattal sötétté is változtatható, ezen megy be a friss lég és világosság. A kamarák igen kis bálókamarák lévén, fűtést sem igényelnek, s a rossz viseletűekre sötét börtönökké varázsolhatók. Egyik kamra olyan lévén, mint a másik, nézzünk a közös dolgozó termekbe.

A dolgozó közös termekben, a megítélt rabok, a meghatározott felkelési időtől a lefekvéséi időig, kivéve az étkezési órákat, állandó foglalkozást nyernek.

Jeladásra kezdik és végzik a munkát, jeladásra étkeznek, sétálnak, imádkoznak!

A dolgozó közös termék a közép udvart körítik köröskörül, földszint asztalos, lakatos, kovács stb. műhelyekben foglalkoznak,*) az emelet-

*) Az 1843-i javaslat III. R. 56 § a börtönben uralkodni kellett csend és hallgatás fentartása tekintetéből a dörömbözéssel járó ily munkákat tiltja.

ben szabó, takács és egyéb foglalkozások; varró és egyéb gépek segélyével üzetnek, 61 szabót olvastam meg kis alacsony lábu □ asztalon ülni, lábát kinyújtóztatva, kezében munkáját tartva, körülé az asztalán eszközeit, a terem padolatán egy csep hulladék sem hevert. Takácssággal 85 egyén foglalkozott. A dolgozó terem sarkában, a földtől két láb magasra, egy kötény forma lemezt láttam, a fal egyik oldalából a másikba huzva, s abban egy embert állani, kinek lábait és vállait, fejét, de közép testét nem lehetett észrevenni. Hát ez — kérdém — mit vétett? Szükségét végzi lön a felelet! Így tartják szem előtt még a szükségét végző rabot is, így vannak ily lemezes helyek a nyílt udvaron is, mely vízcsővezetéssel tisztul és szagtalan.

A csendet a termekben én zavartam kérdéseimmel, mert a 61 szabó, 85 takács, és nem tom kik más rabok, szellemi erővel tartatnak féken, és szoríttatnak hallgatásra. Meggyőződtem, hogy a hallgató rendszer nemcsak theoriában, de gyakorlatban is kivihető, csak hogy nem oly czélszerűen mint a magányrendszernél, s a hallgató rendszer fentartására sok intő és felvigyázó szükséges, ehhez pontos, szorgalmas egyének kellenek, s e rendszernél talán a rabokban a képmutatás alacsony vétke is szerepelhet.

De nallgatok — 1843-ki büntető javaslatunkat is az büktatta meg, hogy majd ennek, majd ama rendszernek előnyeit és bátrányait hozták fel, s

mikor becsengettek, conclusum nélkül távoztak el atyáink.

A rab itt szakmányul kiszabott munkája béréből részeltetik.

Minden udvarnak a bejárattal szemben földszint van az ebédlő terme, padokkal, úgy hogy az első pillanatra iskolának tűnik fel. Délben 12 órakor itt padokba ülve étkeznek, azután imádkozva magukban, párosan az udvaron $\frac{1}{2}$ órai sétát tesznek, s úgy állanak dologba.

Az étteremből jobbra nyílik egy szentély, mely vasárnap és ünnepnapokon isteni tisztelet helye, ebben végzi a pap a szolgálatot, s a rabok a terem padjaiból néznek oda be. A terem baloldalából nyílik az iskola, ez is, amaz is, mozdítható falakkal elzárva szem elől.

Ha a rab megbetegszik, a gyógyterembe szállíttatik fel, hol a betegágyak kimért távolságra állítvák fel egymástól, s minden ágy 3 oldalról függönnyel van egy öl magasságig kárpitolva, felette az orvosi tábla, mellette éji szekrénye. A terem közepén egy szerzetes, ki betegápoló. — Közel e termékhez a gyógytár van illesztve, igen feltűnő tisztaságban.

Az ételmezés naponként és fejenként történik; megnéztem a csinos konyhában (hol gőzzel főznek) az étlapot, és láttam, hogy 815 emberre volt az szerkesztve, ezek közül 764 egészségesre főztek déli és esteli étkül: Hust 76 font 40 nehezék, rizst 53 font 48 n., burgonyát 152 font 50 n., babot 38 font 20 n., melybe jött 11 font

s 46 n. só, ugy 23 n. paprika. A kenyérrészlet 53 fontot és 48 nehezéket tett ki. Az ételeket, ugy a betegek, mint egészségesekét megizlelvén, igen jónak találtam, de nem magyar gyomorba valónak.

A rabok még nyári ruháikban voltak, szintén számozottak, mint a Bruchsaliak. Lábvasat itt sem viselnek az elítéltek.

A börtönfegyelmi szabályrendeletek sok helyen kifüggesztvék, az a rabok előtt időszakonként ki is hirdettetik.

A fogoly, ha családja tagjai, rokonai, vagy barátaival, védőjével stb. akar beszélni, evégre van egy „Parloire“ beszélő terem, mely 3 részre van osztva, 1-ső osztályban a látogató, 2-ik osztályban a felvigyázó, 3-ik osztályban a fogoly jelen meg, ilyen ellenőrködés mellett történik a szóváltás, eleve nyert engedelem mellett.

A foglyok számára könyvtár áll készen, szabályos utasításokkal. — Este a világítás meghatározott időhöz van kötve a kamrákban.

Az elzárandó vádlottali bánásmód, hasonló az előbbi czikkünkben érintetthez, ha a rab mesteriséghez nem ért, arra oktatást nyer.

A börtöni rend ellen cselekvő, leginkább sőtét kamrára jut, vagy ételének napi részlete vonatik el tőle, ágyának nem használhatása is büntetést képez. E szigorítások is szabályszerűleg alkalmaztatnak.

A megszökés innét igen nehéz, mert a kijárat a szárnyudvarokból a központba van, itt is és a

tengelyalakú épület hátulján is katonai örök járnak fel-alá.

A fegyelmi-szabályok, a tiszti és szolgálatbeli személyzet leírásával, nem untatom az olvasót.

A rend, csend, bátorság, tisztaság az, a mi ezen fogházban meglepő,

Nagyszerű a ruhatár két osztályban, első a közös fehéreneműek, a második az egyes rabok számára számozott helyekkel, léczes, nyílt, szelős szekrényekben.

Az intézetbeli fűtések és világítások technikai ismeretet kívánván, jegyzékemből kihagytam.

A jegyzőkönyvek, táblásjegyzékek, hivatalos levelezések vitele, naplókönyvek, a börtönrendszerre részletes kimutatást derítenek, de a bevételi és kiadási összeget, a pénztár maradványát, bevételi hiányt, rabi-munkabérekét stb. kérdeni nem akartam, de jövőre ezt tenni szintén nem áttallanám, s másoknak ajánlom, hogy a fogházak látogatásánál az 1843 ki büntető javaslatunk börtönrendszerénél érintett 342. §. kérdéseit szem előtt tartsa.

Ezen intézetből távozásom előtt, a látogatási könyvbe „észrevételek“ sorába azt jegyztettem, hogy a „rendszer“ kitűnő.

Még valamit a párisi „Prison de Mazas“ fogházzól.

A párisi Prison de Mazas

és a mi 1843-ki börtönrendszere: ünk.

Ha az ember Bécsen, Münchenen, Stuttgarton, Carlsruhén, a Rajna partján, Brüsselen keresztül megy Párisba, úgy e világi főváros a szemlélő előtt nem oly nagy hatásu, mintha közvetlen tekintette volna meg. Már Brüsselen a boulevardokkali eszme is testté válik, a müncheni királyi színház oly zamatot hagy bennünk, melytől Páris minden színháza látásával sem válhatunk meg, a kölni székesegyház párját még a Notre-Dame templom sem felejteti, a Szajna partja egy pesti emberre, kinek lánczhidja világra szól, egyszerű folyammedernék mutatkozik, a genti „Palais de Justice“ oly izletes, hogy a párisival vetélkedik.

A fény, a nagyság, mely e városban uralg, az egybejövők s látogatók pénzeiből teremtetett, s ide most is nagyobb részben a kellemvágycsábítja az embereket.

En az esküdtszéki eljárást s a börtönrendszert kívánván tanulmányozni, az elsőt a bonni és kölni-vel ugyanazonosnak letem, még a bírák öltözéke, a fekete reverendák is, mintha egy anyagból lettek volna, a híres Prison de Mazas börtön rendszere sem nyert oly izlést, mint a bruchsali, általam léirt fogda.

A Prizon de Mazas, cellulaire modèle = magánrendszerű lévén, annyiban fogok róla ez irányban bővebben szólni, a mennyiben azt ami 1843-ki javaslatunkban elfogadott börtönrendszerrel egybe kívánom hasonlítani.

Az engedélyt e fogház megtekintésére, az ausztriai követtség útján, a rendőrség adta ki, csinos levél kíséretében, postán küldetett szállásomra, és pedig bérmentesen.

Nov. 20 án a Pont Neuf-től mindig a Szajna partján, csak úgy gyalogosan mentem a Quai de l'Ecole, de la Migisserie, Grève, Celestinen keresztül a boulevard Mazasra. Ez az épület épen úgy néz ki, mint egy fél kerék 6 küllővel , az elején erős falazat ily alakban ———, és köröskörül négyszögben falkerítés, erős, barna termés kövekből.

A kapunál az őrnök kinyilvánítván, hogy „Je suis autorisé à visiter la Prison,” készséggel mutatta a jobb bejárást, honnét az előudvarba, s úgy a fogda előcsarnokán át, a közép körépületbe jutottam.

Az épület nem régi, 1847-ben emeltetett, és 1200 fogolyt képes magánkamaráiba elfogadni. Itt meglepő a „Rotonde” ez a félkerék alakú épület, agyában a körben kis gömbölyű szoba , ebben találtam épen az igazgatót, ki új foglyok felvétele és bejegyzésével foglalkozott. Ez a kis szoba vagy „Rotonde” köröskörül üvegezett lévén, az igazgató innét képes a 6 küllőt képező szárnyépületbe, melyek végei elfalazvák,

s melyekből a kijárat a középagynak jő, belátni, és onnét intézkedni.

Ez a „Rotonde“ még egyéb szolgálatra is van alkalmazva; tetejében nyílt oltár van, hol a lelkész egy folyosón, mely a bejáratától vezet be, megjelen és miséz. Ily alkalommal a panoptikon alakban épült szárnyépületekben, melyek emelések, a magánkamrák két ujjnyira megnyitvatnak, úgy hogy e nyíláson minden rab az oltár felé nézhet, a nélkül, hogy valamelyik társa kamrájába pillanthatna. — A felnyitott, de ily állapotban is zárt ajtók, ily alakot adnak <<<<⊙>>>>, és a lelkész képes mind a 6 osztály kamráiba bepillantani, s a rabok a magányrendszer feláldozása nélkül élvezik az isteni tiszteletet. A bruchsalii rendszer, mint leírtuk, emberiesb.

1843-ik javaslatunk is akart ilyen rendszert elfogadni, e végre az egyes szárnyépületek hosszúsága és szélessége közepén, egy 21 hüvelyk magasságu talapra helyezendő asztal alakú, szárnyból szárnyba hordható oltár alkalmaztatott volna; úgy hogy a kamrák belsejéből, résen át, a rabok arra kiláthassanak, mig nem a 263. §. kimondja, hogy általános hitszónoklat tartásnak nem leszen helye, a lelkészek által a rabok külön kamrácskáikban tartandó, s az illető rab büntetétéhez és hajlamához mérséklendő magános vallásoktatás által pótoltassanak.

Ez a lelkészi foglalkozás, megvallom, ujdonság volt előttem, s tapasztaltam, hogy a magán-

rendszerekben is vannak egymástól eltérő intézkedések; a raboknak külön kápolnába egyenkénti vezetését, és külön páholybai állítását, idővesztéssel járó eljárásnak tartják itt.

A külföld összes börtöneiben, így a párisiban is, emberiesnek találtam a lelkészek gondviselése és felügyelete alatt álló intézeti könyvtárakat. Mily jótétemény ez az olvasni tudó rabokra nézve, kivált magánrendszeri eljárásnál: 1843. javaslatunk is felállítandónak rendelte a könyvtárt, s a lelkész kötelességére bízta (270. §.), hogy látogatásaik alkalmával kérdezzék meg a rabokat aziránt is, hogy a nekik adott könyvekből mit és mennyit olvastak, az olvasottakból elméjükben mit tartottak meg és tanultak?

A börtöni orvosok körülbelül azon szabályt tartják, mik 1843-iki javaslatunkban 273—286. §. előírják.

A Prison de Mazas, vagy másnéven „Maison d'arret cellulaire“ csak férfinemű rabokat fogad be.

Az aligazgató szives volt a börtönkamrákat, melyek építése módjára egyik s másik között semmi különbséget sem láttam, megmutogatni, azokat az általam leírt bruchsaliahhoz hasonlítom, a rend és tisztaság azonban nem egészen lepett meg. Az 1843-iki javaslatunkban a 350—353. §. szól a kamrák részleteiről.

A foglyok itt, mint a bruchsaliah, sétára távozáskor nem viselnek álarczot. A sétaudvarba, mely hasonló a bruchsalihoz, egyenként bo-

csáttatnak be, s $\frac{1}{2}$ órai járkálás után egyenként térnek vissza kamráikba.

Az 1843-iki börtönrendszerünk 363. §-a azt mondja, hogy a kamrácskákhoz külön sétatérecskék (lásd a leírt philadelphiai fogház rendszernél) ne építtessenek, de azon foglyokra nézve, kiknek az orvos szabad levegőrei bocsátást rendel, óvakodás mellett alkalmas kijelölt helyen séta engedtessek. Előbb a 85. §. pedig azt mondja, hogy a raboknak különbség nélkül hetenként két ízben egy-egy óráig e végre rendelt helyen szabad ég alatti sétálás és mozoghatás engedtetik. E részben tehát az általam leírt séta udvarok (lásd Bruchsal rajzát) czélszerűeknek mutatkoznak.

Nálunk a 369. §. szerint tíz ily magánrendszertű börtön lett volna felállítandó, 500—500 kamrácskával.

A Prison de Mazas belső-őrei között találtam olyanokat, kik németül beszéltek, ezek már El-sace-ból valók. Egyáltalában az őrök tiszták, fürgék voltak. A raktári és ruhatári szolgák épen a tiszta fehéreneműek kiosztásával foglalkoztak, a raboknak kamra ajtóik egy nyílásán szedték ki a szennyest s adták be a tisztát.

Lábvasat itt sem visel az elítélt rab, 1843-iki javaslatunkban e részben felvilágosítást nem tudok az összehasonlításra adni.

Emlitettem, hogy a Prison de Mazas igazgató hivatalát, elzárandó vádlottakkal láttam foglalkozni, az e részbeni átvétel megegyez a

mi 1843-iki tervünkben érintett 1—7. §. alatti szabályainkkal.

Az elzárt vádlottakkali bánásmód hasonlít az 1843-i 8—21. §. előírt rendhez, s tán a szabadon bocsátandó rabokkal is kevés kivétellel úgy járnak el, mint mi a 22—30. §-unk szerint tennénk.

En megvallom, hogy ismerve már a magánrendszert elméletből, s utamban gyakorlatilag is tanulmányozva azt, midőn ezen Prison de Mazasba jutottam, mindenki észrevehette rajtam, hogy már a bámulatból kiestem, s összehasonlításaimmal egy kis otthonosságot tanusítok. Szinte szerettem is, hogy a francziák fővárosában a bámulási-láz elbagyott.

Megnéztem a konyhát is, megkóstoltam az egészséges és beteg fegyenczek ételét, vasárnap lévén, hus volt a főeledel, csinos darabokra metélve. Az ételekre nézve napi rend áll fenn.

A fogházi szükségletek itt is nagyok.

Az olvasó, ha bővebb ismeretet akar meríteni a magánrendszerről, a szakkönyvekre, különösen jeles 1843-ki börtönrendszerünkről szóló javaslat tanulmányozására utalom, ez utirajzomnak csak kivonata*)

Érdekesek lévén a „Conciergerie“-féle kisebb börtönök is, ezekről is pár szót.

*) A Bruchsal-i magánrendszerű fogházzal, mely 1848. oct. 18-n nyitott meg, s 698, 960 ft. ba került, és

10 tiszttviselő úgy 36 felügyelővel igazgattatik, következő munkák jelentek meg:

Füesslin. Die Einzelhaft nach fremden u. sechsjährigen eigenen Erfahrungen im neuen Männerzuchthause in Bruchsal. Heidelberg 1855.

— — Die Beziehungen des neuen großh. bad. Strafgesetzes zum Pönitentiarssysteme. Karlsruhe 1853.

— — Das neue Männerzuchthaus nach dem System der Einzelhaft in seinen baulichen Einrichtungen Karlsruhe 1854.

Howe. Über das Gemeinschaft, und Vereinzelungssystem in der Gefängnisdisciplin. Aus dem Englischen von Diez Strafanstaltsdirector in Bruchsal. Karlsruhe 1847.

Diez. Über Verwaltung u. Einrichtung der Strafanstalten mit Einzelhaft. Karlsruhe 1857.

— — Über die Vorzüge der einsamen Einkerkierung als Mittel zur Besserung der Verbrecher in den Strafanstalten. Karlsruhe 1842.

Schlatter. Das System der Einzelhaft in besonderer Beziehung auf die neue Strafanstalt in Bruchsal. Mannheim 1856.

Hägele. Erfahrungen in einsamer und gemeinsamer Haft. Leipzig 1857.

A Conciergerie

v a g y

a börtön és fogság közti különbség.

Salzburgban, midőn a jó levegőt színi a hegyekre indultam, ajánlották, hogy ne mulasszam el a Hohensalzában diszlő régi vártornyot megnézni. És mit lehet ott látni? kérdém. Wolf Ditt- rich püspök fogdáját, ki 1611-ben a coelibatust támadván meg, a várostoronyba börtönöztetett be, hol emlékei vannak fenn a „Folter-Kammer“-nek is. Épen czélomba vágó levén e tárgy, de szent kötelességnek is tartván korunkat az elővilággal összekötni, a „Te saxa loquuntur“-féle sziklakapu s a római amphiteatrumokhoz hasonló Ernő féle, mostani magyar huszár lovarda körül másztam fel a hegyre, onnét a várudvarba, hol a várnagy déli étkezése miatt, leánya sziveskedett velem a toronyba kalauzul jőni.

A harczias híres salzburgi érsekek tornyában az első vérhűtő látvány a Folter-Kammer, hol még megvan azon másfél mázsás kő-körtve, melyet a légbe derékon kötözött vallasottnak, hogy igaz vallomást tegyen, lábaira akasztottak. A Vas szűz, melynek szegekkel bélelt türegébe vettetett a kinzott. Az ördögi álcák, melyeket a

vallató birák vörös köpenybe burkolva vettek képökre, hogy mesterségüket rémesztőleg tizhessék és fel ne ismertessenek. Hamar elfordultam a helyről, eszembe jutottak a „Hand für Hand“ és „Auge für Auge“ itéletek, váradi tüzes próba könyvfűnk, boszorkány percek, a rabokkal bányamunkáltatások, gályázás, hajókvontatásra szóló marasztások, deportálások egészségtelen vidékekre, fogság elbanyagolt börtönökben, börtönök penészes föld alatti üregekben, hol vén gonosztevő fiatal vádlottal, vas lánczokon, rossz kenyéren, blizős vizen tartattak, s hátok mögöt korbácscsal állott a börtönőr! És feljajdultam, mondván magamban, „hogv lehet ily börtön, illetőleg büntető rendszer mellett javulni?“

Eszembe jutottak Beccaria és Voltaire, kik zászlót emeltek a börtönrendszereknek a műveltség haladásával egyenlő lépésbeni tartására, Howard, ki 1756 – 1790-ig utazott a börtönrendszer tanulmányozása végett, Neild, Eden, Bentham stb., kiknek tevékenysége e téren felrázta a francziákat, kiknek Appert, Beaumont, Tocquevillejök akként, mint Némethonban Wagnitz, Zeller, Mittermayer csatlósok lettek a javító rendszer mellett.

A várnagy leánya nem tudom hány fényes érseki régi termen vezetett keresztül, midőn egy kis hosszukás, vastag falazatu, deszkával bélelt szobácskába vezetett, mondván: Wolf Dittrich püspök egykori börtöne! Lenéztem egy kis ab-

lakon a mélységbe, s meggyőződtem, hogy a toronyerődből menekülni erős feladat lehetett, és ismét a toronyba záratások, esonka tornyok foglalkoztattak. Visszapillantottam hazámra, magam elé tüntettem Visegrádot Salamon tornyával, melyben egy évig tepsedt a veszített hatalmu Salamon, — Siklóst, a vára déli részén fenlevő azon szobákkal, hol 1400 ban a zsarnok király, Zsigmond volt börtönözve. — Történelemből tudom, hogy Florenczben a 12 podesta uralma alatt 1304-ben bires volt a Stinea-féle torony, 23 öl hosszú és 3 öl széles falazatával, melyhez alkalmazott szűk ajtón ily felirat volt „Oportet miserreri“; és Mont Sz. Michel, a franczia államtömlőcz, Avranchestől 3 órányira a tengeröböl közepén, 400 lábnyi magas szirten, vakmerő ember kezek által emelve, melynek legfelsőbb csúcsa 800 lábnyi magasan lebeg a tenger színe felett, s melynek vigasz nélküli esendőt csak a szelek dühe s a hullámok csapkodása szokta félbe szakítani. A 226 lépesős „Perlachthurm“ Augsburgban, szintén kinzó eszközök és kamrákkal az előidöböl.

De ne feledjük ezélunkat !

A Conciergerie Párisban az aranyozott rostélyzatú Palais de Justice mellett, két régi torony között, a Szajna partján, valami meglepő kis épület. Kis előudvarán a bejáratú ajtókhöz érve, kettős üveges ajtó között ör fogad. Innét pár lépesön le, új izlésű boltozatos csarnokba

jövtünk, melynek jobbán az igazgató hivatala, balján a Palais de Justiceba vezető fedett járda, közepén a fogdába nyíló főajtó. E hely az, hol 1793. oct. 16-án Mária Antonia, a kivégzett XVI. Lajos király özvegye, 66 napi kínos fogság után lefejeztetett. Mint ereklyés hely, ép-ségben van fentartva a fogházat képező szoba, ebben az egyetlen ablak, imahely, padlózat stb., jelenleg 3 gyönyörű olajfestményrel, melyek a kivégzett királynő utolsó perczeit ecse-telik. Kamrája mellett van a kis kápolna azon időből és régiségeivel, most ebben a fogda rab-jai végzik isteni tiszteletüket, a nők karzaton, a férfiak lent, arczczal Mária börtöne felé.

A fogház maga emeletes, ny épület, kamrái mint a „Prison Mazas“-félék. Egy pillantás ezekbe az ajtókon levő szemle O lyukakon, elég-séges volt meggyőződnöm afelől, hogy tiszta-ság uralg, s ez épület a mi megyéink és váro-saink börtöneivel, míg a „Prison de Mazas“ a mi kerületi, p. o. a munkácsi, váczzi, lepoldvári, illavai stb. kerületi börtöneinkkel hasonlítható össze, eltekintve attól, hogy nálunk dolgozó, ezekben hallgató rendszer divik. *)

Ily Conciergerie-féle épület a carlsruhei vá-rosi fogda, mely nem földalatti, hanem toronyban levő kamrákból áll, 20 kamara 5—5 rabra, ak-

*) „A munkácsi fegyház képpel“ olvasható Emich Nagy Naptárában 1865. évre. A váczzi fegyház leírása Sürögöny 1865. 47-ik sz. budai városház börtön 1865. 53 sz. közöltetett.

ként, hogy a kamrák magas ablakai egy zárnyomással sötétekké, tehát a börtönbüntetés szigorítására alkalmatossá tehetők. A létszám ha nem üti meg a 100-at, lehet egyes kamrákra is vetni a foglyokat, kiknek megőrzésöket a torony alatti örök teljesítik!

A Conciergerie alatt oly börtön rendszert kell értenünk, mely elővizsgálati, vád alá helyezett, vagy kisebb büntetésekre — fogságra ítelt rabokkal foglalkozik.

És itt lássuk a börtön és fogság közti különbséget. Hazánkban a lábvas viseléssel tüntetetik ki a különbség; a börtönre ítelt lábvasat visel, míg a fogságra marasztott nem. A börtönre ítelt közmunkát tartozik teljesíteni, a fogságra marasztott nem. A rabságra, börtönre ítélés nagyobb, a fogságra ítélés vétségek, kihágások és kisebb büntényeknél alkalmaztatik.

Külföldi leírt börtönöknél a lábvas nem szerepelvén, az épületek, melyekbe jönnek, és a büntetéssel párosult súlyosbitások, a szabadság büntetés mértékei stb. a határozók. Így nálunk a városi vagy megyei fogházból Vácra kísérendő rab, már börtönt nyert, ideje 2—5 év, az Illavára kísérté, 5 évtől életfogytiglani rabság.

A mi 1843-ki börtönrendszerünk 344. §. így intézkedett e tárgyban: az egyes törvényhatóságok fogházaiban (Conciergerie), a vizsgálati fogságban netalán levőkön kívül, a fogságra ítéltek, börtöneikben pedig azok tartandók, kik félévnel kevesebb időre ítéltek el

Statistikai észleletek

a külföldi fogházak és börtönök köréből.

Mily dicső, mily szép a haladás zászlója alatt küzdeni, működni, visszatekinteni a múltba, s azt összehasonlítani a jelenvalóval.

Utamban tévesztettnek hittem volna irányomat, ha a haladás zászlója alá nem szegődve, pályámra vonatkozó adatok gyűjtésével nem foglalkoztam volna.

Adataim csekélyek, de mert a gyakorlat mezejéről valók, előttem kedvesek — és tán a kegyes olvasó előtt sem unalmasak.

A ki látta a festő azon képét, mely Pompejii csateli utolsó napjaiban, az borzadva emlékeztetik a keresztyén üldöztetésre, a circusra, melyben az új tanok követői vértanúságnak kitéve zárattak el, és hol előbb hadi foglyok mulattak a tömeget, azon hely mészárló jelenetek színhelye lőn.

A ki olvasta a régi itéleteket, megborzadva emlékezik a kínzásokra, melyek máglyára hamvasztás, keresztre feszítés, lábakuál fogva való felfüggesztés és ilyes barbárságokból állottak.

Mit akarok mondani ezekkel? Azt, hogy vesztő helyek voltak hajdan, de nem börtönök.

A rómaiaknál nem találunk államfogdákra. Honorius, Theodosius, Justinian törvényei e részben foganatosítlan maradtak. Igen késő korba esik, midőn egyes hatóságok közkölségen emeltek börtönöket, és tán a hansai szövetség volt első, mely Hamburg és Brémában kerületi fogházat építtetett. Spanyolország, melynek kinzó viasz pecsétjét használjuk, az 1487-i hires inquisitioval állított fel börtönöket és iratott börtön szabályt. Philadelphia 1790 ben kezdeményezte az e téreni javítást, 1823 ban épült fel az auburni, 1825 ben a genfi, 1826-ban nyitattott meg a pittsburgi és lausanci. Mecklenburg az 1839-ik évben Dreibergen 365 magán kamrát építtetett, Pentovilleban egy magánrendszert követő börtön 520 kamrával 1842. dec. 20-án nyitattott meg, és neveztetett „M u s t e r g e f ä n g n i s s“-nek. Svédhon ily rendszerű fogdát 1846-ban állított fel. Ausztria 1849. aug. 24 én adott ki hason értelemben építendő fogházjavaslatra utasítást. 1847. sept. 20 án hires volt a brüsseli congressus, mely a börtönrendszerek javításával foglalkozott.

Azt hiszem, minden jogászt érdekel az e téreni ismeretterjesztés, különösen a statistikai észlelettel párosult leírás.

Mit ér egy börtönt úgy meglátogatni, hogy a fogházigazgatóval kezet szorítunk, az pár börtönajtót megnyitvat, pár rabnak hogyléte után tudakozódik, szemmel kísérteti velünk a rendet és tisztaságot, s azzal végeztünk. Ez nem üdvös

sem a rabra, sem a hivatalnokra, sem a szemléltetőre, bővebb, hosszabb, többszöri látogatás vezérel bennünket alapos ismerethez.

Láttunk magánrendszerű fogházakban külön osztályban több foglyokat együtt, és kérdeztük okát, — a felelet az volt, hogy a kiskorúak, aggok, betegeskedők, magánbörtönre nem alkalmasak, 6 éven felül egyes börtönt szenvedettek már nem vonatnak magánkamrákba.

Kérdeztünk olyast, hogy a közönséges fogházakra ítéltek, ha saját kívánatra magánbörtönt óhajtanak, mi a büntetéskimérés közti különbség, a felelet ez volt: 2 havi magánbörtön = 3 havi közös börtönvel ér fel.

Magán rendszerű fogházaknál a szaporodás az intézmény első éveire esik, azután mindig kevesbül.

Korra 20.—30 év közöttiek, állapotra nőtlenek leginkább a férfi magán fogházak fegyenczei.

Kegyelmezéssel sokan szabadulnak börtöneikből, s a kegyelemkérvények, melyeket a rabok maguk készítenek el, s a lelkészek és orvosok ajánlataival látvák el, hamar nyernek elintézészt, kivált ha kivau mutatva, hogy már büntetésidejük felét kiállották.

Az iskoláztatás több osztályu, Bruchsalban 6 osztály van, I—III. az írás, olvasás, fogalmazás és számadással, IV—VI. még földírat és természetrajzzal is foglalkoztatja a fegyenczet, sőt a VI. osztályban rajz is taníttatik.

— Nem iskoláztatnak a nem tanképesek és a műveltebb osztálybeliek.

Magán fogházakban a könyvtár képezi a társadalmat, illetőleg pótolja az együttlét hiányát, a könyv táplálja elméjüket, üzi el unalmas idejüket, s e célra vallásos, épületes, tanulságos könyvek szereznék össze. A könyvtár használatával ha visszaélnek is a rabok közfogházakban, magánbörtöneikben oly rüdvös az nekik, mint betegnek a gyógyszer. A bibliák, hogy tévtanokat ne költsenek, sok börtönkönyvtárból eltávolítvák.

A raboknak havonként egyszer-kétszer megengedtetik a levélírás szülők, rokonaik, barátaikhoz, ezek látogatásaikat rácsozott 3 osztályu beszélgetési teremben fogadják, a középosztályu kerítésben a felvigyázó foglalván helyet.

Az érkező rabot többnyire a hivatalnokok gyülekezetébe állítják be a bejegyzés után, hogy személye ismeretes legyen, de a bűntényéről való beszélgetés előtt a fegyiratok megoldatnak.

A személyzet jelesbjei évi remuneratiók és gratificatiókban részesítetnek.

Általános fogházi kihágások szoktak lenni a rabok között: a tisztátlanság, munkátlanság, börtön tárgyak rongálása, illetlen magaviselet, piszkos beszéd, titkos értesítések, légfűtő csövekeni correspondentia, ablakon ki kinézés, felügyelők fenyegetése, esti világ ki nem oltása, iskolai vagy egyházi énekeskönyv elhagyása

stb. stb., a melyekért járó fegyelmi büntetések : a megintés, böjt, sötét kamra, könyv, írószer, fekhely elvonása stb. stb.

Napirend : Munkaidő 5 órától reggel esti $7\frac{1}{2}$ óráig, közben $7-7\frac{1}{2}$ órakor reggelizés, $12-1$ déli étkezés és nyugidő. Séta naponként kétszer $\frac{1}{2}-\frac{1}{2}$ órai, ugy délelőtt, mint délután.

A munkaanyag és élelmi szerek beszerzése módja a börtönökben háromféle modorban szokott történni, nyilvános árverési, bizományos uton = soumissionsweg, és szabad kézből ; ezek közül az utóbbi mód találtatik legtöbbszörre czélszerűnek, így Badenben 1854-ben 350 rab tápja magánadministrációval 11,900 ftba, tehát fejenként 34 ftba, és 350 rab tápja soumissio útján 14,904 ft 10 kr, tehát fejenként 42 ft 35 krba jött, így a sajátadministratio 3004 ft 10 krt jövedelmezett, s a foglyokra is előnyösebben ütött ki. (Hazánkban a váczai fegyházban a rabok étkezése és ruházata is bérbe van adva, a bérlő fejenként és naponként 30 krt kap. Pestmegye börtönében $11\frac{1}{4}$ és Budaváros börtönében 13 krba kerül a táp, mely egy déli étel és egész napra való kenyérből áll. — A munkácsi fegyházban egy fegyencz naponta (az 1863-ik évben) $38\frac{1}{2}$ krba került, az élelmi szerek szerződésileg vállalkozók által szállítatván, a fegyházi és kórodai konyhákban maguk a fegyenczek által készíttetnek és főzetnek.)

A külhoni fegyházakban legfőbb foglalkozás a cipészlet, szabászat, takácskodás, mi nagy

városokban, vasutak mellett, gyárak közelében igen jövedelmes. A foglalkozás míg közfogházakban kényszerrel jár, magánrendszerű börtönökben az a rabra valódi jótétemény. Bruchsalban 1854-ben a munkából bevétel 73,331 ft 39 krt tett ki, és ebből tiszta jövedelmet képezett 24,577 ft 10 kr.

Nevezetes a *Peculium*, mely a rabnak munkája által keresett összeget képezi. Azon rab, ki a kiszabottnál többet dolgozik, saját haszná-
ra keresi a felest, melyeken könyveket, írószer-
eket és kimenetele előtt mesterségéhez való szer-
számokat vásárolhat, vagy künnlevő rokonságát
részteltetheti belőle.) Bruchsalban 550 rab, 2523
ft 13 krt kapott *peculium*ban az 1854-ik évben,
egyre esett 4 ft 35 kr, a több évre elítéltek
40—80 ft készpénzt is tudnak szabadulásuk ide-
jéig megkeresni. Ide tartozik a szegényebb sor-
su rabok számára a váró termekbe kitett per-
sely jövedelme a látogatók részéről, melyből a
szegényebb sorsu rabok elbocsátásukkor se-
gélyt huznak. (Hazánkban is több fegyházak-
ban, a dolgozó rendszer mellett, jövedelmező
kutforrása is van a rabnak, nemcsak egy vagy
más mesterséget megtanulhat, melyből kiszaba-
dulása után megélhet, de mestersége megindítá-
sához itt is szerezhethet tőkét, melylyel jövőjét, ha
becstületes és munkás emberré kíván lenni, biz-
tosíthatja.)

Minden jelesebb börtönökben vezettetnek tíz-

leti, bevételi és kiadási naplók, számadások és leltárak.

A börtöntáp, Howard nemes indítványa folytán, a kiszabott minimumnál valamivel több adagból szokott állni, hogy a fegyencz egészsége meg ne romoljék, s figyelem van arra, hogy az étek úgy állati mint növényrészből álljon. Reggel és estve rántott vagy tejfölösleves, délben 4 lat hus és leves, s egy nagymesszely vastagétel jő a rab asztalára, ki ha erősebb munkát végez, $1\frac{1}{2}$ font kenyéréhez még $\frac{1}{2}$ font kenyeret nyer, nehogy egészségét kockáztassa. Pentonvillében 56 lat hust kap hetenként a rab. — (Nálunk a vácsi fegyházban hus kétszer adatik hetenként, fejenként 2 lat, Munkácson keresményökből hetenként kétszer egy meszely borocskát is kapnak.)

A kenyérlisztre is gond van, az feliben buza, $\frac{1}{4}$ -ben kétszeres, $\frac{1}{4}$ -ben árpából áll, a kenyér jól gyurva, kellőleg sózva és kisütve, s csak kihülés után, 24 órára a sütés után, osztatik ki.

A beteg raboknak a gyógyszert a városi gyógtárak negyedévenként felváltva szállítják.

Magánrendszernél, ha az ablakok nem helyesen alkalmazvák, látereje igen szenved a rabnak, úgy hogy szemüvegek vásárlása is a költségek közé soroltatik. Éles hallást nyernek azonban a rabok, s felügyelőiket már lépéseikről ismerik.

A dohányzás, tekintettel hogy a rab azon szobában, melyben van, bezárt ajtó mellett tiszt-

toogatja magát és kamráját, a blüz, por stb. elütése végett engedélyt nyer jövedelméből dohányozhatni, a visszaesettek ily élvezettől elszoktak úttetni. (Nálunk a Leopoldvári fegyházban van dohányzási engedély.)

Kimutatások szerint öngyilkosságok és tébolyodás nem oly gyakoriak a magánrendszerben, mint írják, s ez eseteket is a rossz építkezés, munkaelvadás, szigorú felügyelet, túlságos rabszám és csekély személyzet, elégtelen táp, válásos iratok olvasása stb. okozzák. Az ily foglyok beszámítás alá esve, szabadsággal haza bocsáttatnak. Már a felvételnél a fogházi orvos ad véleményt, hogy a rab testi és lelki állapota megengedi-e a rendszernek reá alkalmazását. Sánták, bénák, testi hibában szenvedők, epileptikusok, cretinek, melancholicusok, 60 éven felüliek megkiméltetnek.

A fogság tartama felett sok vita folyt; Amerikában 12 évig, Badenben 6 évig tartható a rab egyes fogdában. Pentovilleban 12 hónap, másutt 2 év elégségesnek tartatik az elkülönítésre, de sok függ a rab egyediségétől.

Bor Dickens egy regényében a magánrendszert feketén ecsetelte, és sokakat azon képzelembe ejtett, hogy az inkább örültek háza. — Czáfolatok jöttek e rendszer ellen a részben is, hogy némely nép jellemével és a r. kath. vallással össze nem egyeztethető. Az ellenvetések és czáfolatok szép sorát adja Fuessler „Die Einzel-

haft" című, Heidelbergben 1855-ben megjelent művében.

Franciaország 1852-ben 47 fogházban 4860 kamrát készítettett magánrendszerre. Toscanában is megkedveltetett ezen börtönrendszer. — Philadelphia, Pittsburg, Trenton, Genf, Pentonville, Glasgow, s a híres Bruchsal mind e rendszert élvezik, mely egyenlő hatással bünteszt, jótékonyan javít, szellemileg és testileg képez.

A magán-rendszer ellen és mellett küzdők nézeteiről.

A híres egyetem helyén, a Neckar partján diszló Heidelbergben, mi tetszett nekem legjobban? — Talán a XIII-ik századból felmaradt III. Rupprechtől diszitett várnak romjai, abban V. Frigyes összedőlt vastag tornya (dicke Thurm), a nagy hordó, a savó-intézet, a királyi székek nevezett láthegey, a sok liberalis párbajt vivó deák, egyetem? Ezek egy Budapest és környékét élvezőre csak elismerő, de nem kitűnő hatással birnak! Fuesslin „Die Einzelhaft“ czimű, itt Heidelbergben 1855. megjelent műve volt az én Nefelejtsen!

Midőn a Rajna vizére jutotta a Bruchsal emlékével, melyről Fuesslin 6 évi tapasztalatait adja, eszembe jutott, hogy valamint ez védte Bruchsal magán börtönrendszerét, nem e védhetem én is naplómban az 1843-ki börtönrendszerünket, és pedig azok ellen, kik azt csirájában megtámadták.

Emlékezhetünk egy ily czimű munkára „Összinte vélemény a magyar büntető törvényjavaslatról Pest 1844. Nyomtatott Landerer és Heckenastnál. Szerző?” — Ez midőn roszalja, hogy a javaslat elörlé a

halálos büntetést, kérdésbe teszi, ohajtandó-e a tervezett magánrendszert, minden következményeivel, elfogadni. E rendszert — mint alapját az országos büntető törvényjavaslatnak — vakmerőn a tapasztalat hiányának szempontjából támadja meg! Roszálja, hogy nemcsak a felállítandó 10 kerületi börtön, de a törvényhatósági börtönök is (III. R. 113. §.) magánrendszert tartoznak elfogadni, borzad az építés költségeitől, mely 20 millió forintot nyelne el (1843-ban 23,905 levén a rabok száma), borzad az évenkénti kiadástól, mely 2,250,000 pftra rugna, és a lamentálás oly folytonos, mintha Kőrmöczbánya nem is a mienk volna! Ezen tárgy megfontolása — ugymond — financzkérdés tekintetében majd minden álladalmat visszatartóztatott ezen rendszernek nagy kiterjedésbeni megkísérlésétől! De, ugymond, hol pensylvanai rendszer szerint alakított börtönök vannak is, más büntetési módok nincsenek egészen eltörölve, így Franciaország ismeri még a halálos büntetést, száműzést, bagnot, lánczot, bitófát stb. Időelötti és nem korszerű, mond e röpirat írója, a magánrendszer ajánlata! Dicséri Livingston rendszerét, ki a vádlottak számára letartóztatási = detention, 18-ik évet meg nem haladó elítéltek számára javító intézeteket, korosabb bűnösök részére bünbánat házakat = poenitenziar Anstalt, s végre kibocsátottak részére menedék és dolgozó intézeteket rendel. A röpirat írója rostálja az 56, 58, 59, 60, 61, 142, 143,

199, 205, 206, 209, 210, 211. §§-kat, s azt mondja, ezekben hiányzik a főelv, mely szerint ipar- és szorgalom buzdításul, a munkabérnek bizonyos része az illető egyedek számára a végett lenne félre teendő, hogy kiszabadulásuk alkalmával legyen mibez nyulniok, s legyen mivel élelem-szerzethetési új pályájokon első szükségüket fedezniök, mely tehát mintegy óvatul (cautio), s a társaságban ujjaszületésök feltételül szolgálna!

Nem tartja méltányosnak a röpirat szerzője, hogy a bűnök nemei figyelembe nem jönnek, s a tervezet szerint minden elítélt egyenlő bánás alá kerül, párbaft vivó úgy, mint tolvaj stb. De nemzetünk rideg, komoly, melancholikus jelleme mellett nem reményl eredményt a magánrendszertől, és tour de force-nak nevezi az utánczást, külföldi különcznek a magánrendszert, melynek lábai nyomorultak.

Két évtized folyt le, és vagyunk in statu quo!

Hajónk Mariana, Coblenz alá érkezve, e Rajna parti porosz főváros előtt a porosz börtönrendszernek egy 1854. apr. 11-én kelt §-val ismerkedtem meg, mely szerint ott, hol közfogházak vannak, a rabok külső paraszti munkálataikra is alkalmaztatnak, 500 mezei munkátértő, jobb indultu rab, Felső-Szilézia körül, hol kevés a szabadkézi munkás, egy évben 5000 tallér hasznót hajtott. „Das schliessen an die Wand“ börtönrendszerükkel jár, de Berlin

ismeri a *Zellengefängnis*-t, mely Busse terve szerint 1847-ben készült el!

A mely államnak pénze volt, sietett alkalmazni a magánrendszert. *Tours* Franciaországban 1843. nov. 14-én nyitotta meg 112 kamrával ellátott börtönét, *Bordeaux* ugyanezen év aug. 19-én 94 külön kamrát épített, és 166 közfogságot szenvedő rabnak adott helyet. Sok helyen siettek a kisebb és nagyobb fogházakat e rendszer szerint átalakítani.

Annyira ki van már tapasztalva a magánrendszer, hogy arról maguk a bentartott foglyok irnak leggyakorlatibb röpiratokat. Hägele — egy magánbörtönbe zárt rab előadása után — érdekesen írja le, mint telik le a nap a magánbörtönben. Az alvó rabot kora reggel a házi harangszó kelti fel, minden kamra lakója öltözködik és mondja imádságát, jő a börtönész, az ajtó nyílásán bemondja a „jó reggelt“, lámpáját benyújtja, arról a rab a kamrabelit gyújtja meg, azután mosdik, fésülködik, rendbe hozakodván, hosszú fauyellű zárnyitóval az ablakját nyitja meg, kívülről hallja a czirkáló örök „Werrr“ szózatát, a toronyból az óratütést, munkájához kezd, melyben 7 órakor a felügyelő a félkenyér-részlet beadásával akasztja meg, azután jő a levesadag, melyet czintálacskában nyujtának be, ezt a reggelit elkölti, arra szép világosság jő, a lámpát kioltják, kezdődik a kamratisztogatás, a por az időközben felnyitott ajtón megy ki, nem sokára hallani a börtönész szavát:

„2-ik, 3-ik e m e l e t,” mindegyik felszedi egyenruháját és sapkáját az álarczával, kamra számát egyik gomblyukba akasztja, kezébe veszi számozott korsóját, és kilép a folyosóra, úgy hogy az előtte levő után 14 lépést tart, a kút mellett leteszi a korsót az udvarra, a különített udvarsugárban kísétálja magát, azután az „Ab” szóra a már kiszellőzött kamrába — megtelt korsójával — visszatér, beteszi ablakját, télen megnyitja a légfűtőt, felmelegszik, és folytatja a dolgát, mignem hangzik a szó „katholikusok,” erre azon vallás hívei ismét elhagyják kamrájokat, lépést tartva mennek a torony melletti iskolába, kijelölt rekeszben elzáratnak, a lelkész vallásoktatást ad, karénnel végződik 9 órakor az isteni tisztelet, mely sokszor megható.

Déli 12 óráig foly a munka zavartalanul, ekkor jő a déli étkezés a nyugalom idővel délután 1 óráig, sokan ez időt is munkával vagy olvasással töltik el. Egy órakor harangjeladás van, jő a munkafelügyelő, pár óra múlva következik a sétaidő, kiki felhuzza államzubonyát, megkezdődik a menet, más irányban szól az iskolai csengettyű, hallatszik a tanító szava, a tanoncok rekeszekben, maguk előtt csak a felügyelőt és tanítót látják, a tanító szószékre lép, elolvassa a kamara számokat, melyre a jelenlevők „itt” felelnek, a felügyelő ekkor parancsolja, „sapkát le”, és megkezdődik a tanítás, ki van téve egy térkép, felel a 160, kiigazítja őt tévedé-

sében a 73-ik számú tanonc, a tanidő szépen foly le. Számolás és írásban jelesen kimiveltetnek. Visszatéretkor jő a lelkész, adja a lelki oktatást, azután bealkonyul, meggyújtatnak a lámpák, a munkafelügyelő beszedi a munkát, a börtönész felzárja a nappal falhoz bilincselte ágyneműt, hozzák az estelit, becsukódnak az ajtók, s beáll az éji csend !

Ezen magán börtönrendszert a kik még megtámadták, azok azt nem tanulmányozták ; maguk a rabok adnak a fogházakról legjobb bizonylatot ; ha kérdeztenek, egyik így felel : Mily jótétemény, hogy megvagyok mentve a szégyentől, más rabokkal együtt lenni, kik között nyugodtan egy „Miatvánk“-ot nem mondhatnék el ; itt elmélkedhetem a bázi lelkész, tanítók, látogatók vigasztaló és oktató szavaikon. Mily jótétemény, mond a másik, hogy a durvák társaságától meg vagyok óva, s mivel tanár, lelkész, munkafelügyelő, börtönész és hivatalnokok társalgását élvezhetem. — S mit mond a romlott erkölcsű : „Reám visszatartó erővel van e rendszer.“ A mivel örvend, hogy tiszta, egészséges kamrájában egyedül lehet, a közönséges arcok nem néznek reá, a rossz beszédek nem rontják, éjjel alkalmatlan hortyogások nem boszantják, szobájában tehet-vehet kénye-kedve szerint, se nem éheznek, se felesleggel nem terheltek stb.

David, koppenhágai börtönigazgató, bejárta Angol, Franciaország, Belgium, Amerika börtön-

tőneit, s mindenütt azon kívánságot hallotta, hogy csak a magán börtönrendszert kell meghonosítani, mert csak ez a rendszer a javító.

Igen sajnálatos, hogy az 1843 i javaslatból az új börtönrendszernek megtámadói akadtak, s ennek, melynek életbe léptetéséhez oly sok és szép remény köttetett, a közös adózás kérdése lett megölő betűje.

Szerencsém volt az 1843 iki magyar büntető törvénykönyvi javaslat irodalmi térre hozásához járulni, s ez most már magyarázó előszóval közkézen forogván, abban a börtönrendszer megolvasására utalom az olvasót.

Szerintem nálunk a hatósági börtönöket is át kellene e rendszerre alakítani, s nem hallgatni azokra, kik a reformnak ellenségei, kik a felhordott bizonylatok ellenére azt hirdetik, hogy a magánrendszer költségesebb, egészségre ártalmas, a benne véghez vitt munka nem jövedelmes, a tanítás nehezítve van, a magánlét az elmét tompítja, örültséget okoz stb. stb.

Meg van czáfolva az is, hogy volna oly betegségem, mely közvetlen a magánrendszer alkalmazásának tulajdonítható. — Dr. Hartshorn mondá: Die vereinzelte Einsperung anstatt den Geist abzustumpfen, eher bei weit aus dem grössten Theil der Gefangenen im Stande ist, die gegen theilige Wirkung hervorzubringen. Dr. Given, a philadelphiai javítóház orvosa, hasonlóan

ártalmatlannak nyilatkoztatá e rendszert úgy a testi mint a lelki állapotra! Dr. Reet a pentonvillei fogdáról tett tudósításában szintén kedvezőleg ír, hasonlóan az angol fogházak orvosai.

A híres Bonn alá érkezett hajónk, a Rajnán gyönyörű utam volt, isten veled olvasó. *)

*) Rajna vidéki uti naplóm képekkel megjelent az „Országútkra“ 1864. 6. 9. 10. stb. számaiban.

A porosz fogházakról irr: E. S. Michel „Handbuch des Gefängnis-Wesens in Preussen“ Berlin 1858. 230 lap.

A mi fogházaink.

Ismerd meg önmagadat is.

Ostende! Gyönyörű tengerpart! Mig élek, nem feledem azon élvét, melyet látásod nyújtott, mennyivel magasb volt lelki erőm az előtted elnyúló örök tenger szemléletén, önkénytelenül kiáltám én is fel: „Tengerhez magyar!” Ennek viharában tükrözi magát Isten képe. Ah, mi dicső látni habhátán a sok árbóczos hajót, mely nyomot nem hagyva iramlík el és érkezik meg! Majd leborultam az öbölbe, de Fiume, a magyar tenger jutott eszembe, ezt érje egykor tisztelem.

E tenger látásánál mig egy részben lelkesedésre gyultam és férfias határozottságot éreztem, más részben fájt, hogy keblem nem a magyar tenger szemléletén Fiumében melegült fel előbb, és a kimondhatlan érdekekkel Ostende ragadta el.

Igy vagyunk sok hazai dologgal, $\frac{9}{10}$ rész kiálthatja a mea culpa-t.

Midőn én is megismertettem dél Némethon, Belgium és Franciaország nevezetesebb fogházait, kötelességemnek érzem részint öntapasztalat, részint tanulmányozás folytán hazai fogházainkról is rajzot adni, hogy ama vétekbe ne

essem, melybe sok utazó, ki a külföldről igen, de hazánkat érdeklő dolgokról tapasztalatilag nem tud szólni.

Ne rettegj olvasó, hazai börtöneink — azon rendszert tekintve, melyet követnek — említést érdemelnek a III. ik osztályban! Első osztály a *philadelphia* (magán), második az *auburni* (hallgató), a 3. ik dolgozó rendszer levén.

Vegyünk egy hatósági és egy kerületi börtönt. Lépünk Pest fővárosában diszló, Pest Pilis és Solt t. e. hármass megye hármass udvaru épületébe, a m e g y e h á z á b a! A központ két emelettel képezi itt a börtönöket, 58 szobával, két osztályt tartva, vizsgálati és elítélt rabok számára, egy külön osztály a fegyencznők részére, melyben a vizsgálat alatt levők szintén elkülönítvék az ítéletet nyertektől. A megyeháza hátsó udvara, felében elkülönítve, lombos akátfákkal képezi a sétándvart, itt járnak fel alá a rabok, vagy nyáron által itt dolgoznak asztalaik mellett közösen. Az építkezésben a kórodák első érdemlik a megtekintést, földszint két, az emeleten ismét két kóroda szoba van, minden beteg faágyban, lepedővel behuzott szalmazsákon, vánkuson, kényelmes pokrócz alatt nyújtózkodik és veszi a betegápoló kezéből, ki egy egészséges jóviseletű rab szokott lenni, az orvosi szert, melyet kinek kinek fejtáblája szerint, előirt módon, a kakuk óra ütésére szolgáltatnak át. Az egészséges rab napoként egy font kenyeret, mely

5⁴/₁₀₀, és délben főtt ételt, mely 5⁷/₁₀₀ rész krajczárba kerül kap, és így tápja évenként, u. m. kenyerre 19 ft 80 kr, étele 20 ft 78 kr, összesen 40 frt 58 krajczárba kerül. Az élelmezés vállalkozó kezén van, munkájuk is bérbe van adva, melynek jövedelméből ²/₄ rész a megyét, ¹/₄ rész a munkabérlet, ¹/₄ rész a munkálódó rabot illeti, utóbbi jövedelmének felét a kapitányi hivatal őrzi meg a szabaduló napra, a másik felét jegyzék mellett a börtönész őrzi meg a rab jobb élelmezésére. Van 3 nagy dolgozó szoba, a fogdában 3—6 és többen is vannak együtt, ajtajok zárt folyosóra nyil, s e folyosó is sétabelyök. A fogdák butorzata mint a kóroda szobáké, csak-hogy éjjeli szekrények hiányoznak, ivó- és éjjeli csöbör szabadon állanak. Felkelési idő reggeli 5 óra hivatalos börtönszemle 5—7 óra között, munkaidő délelőtt 6—11, délután 1—7 óráig tart, déli étkezés pihenéssel 11—1 óráig tart, esti börtönszemle 7—8 között. Az egyes fogdáknak nincsenek lámpák, a világosság a folyosón levő olajlámpákból hat be, úgy a téli fűtésnél is, a folyosók kályháiból kapnak a szobák meleget, kivéve a kóroda szobákat, melyek külön világítást és fűtést nyernek. A felvigyázatot az udvari kapitány, 2 börtönész, egy tizedes és 30 börtönőr tartják fenn. Dolgozó szobákban férfiakra férfi, nőkre női jobb viseletű rabok ügyelnek fel, vállalkozó ember adja az oktatást, férfiak katonai felső öltönyöket, nők vászonbeli alsó ruhákat varrnak. A veszélyt az örök sip vagy

lármaharanggal jelzik, az őrség két szárnyát foglalja el az épületnek. A r. kath. rabok külön kápolnában minden vasárnap élvezik a misét, a protestánsok havonként csak egyszer részeltetnek lelkeszi oktatásban, de a munkához és attól el imával lépnek, s munka alatt csak a hasznos beszélgetés engedtetik meg, — van külön rendszabály, mely szerint a rab magát viselni köteles. A közmunkások a megye tűzifáját legnagyobb sebességgel fűrészelik és vágják be, a házat kimeszelik, felsikárolnak stb. A közmunkások többnyire nehéz lábvasat viselnek, 2—3 fontost. A fogházi irodában két főkönyv van, a „Rabok jegyzőkönyve,” rájuk vonatkozó szükséges adatokkal, p. o. személyleírás, előélet stb. és a „Szabadulók könyve,” a hó és napnak kitételével. — A beteg rabok, könyomdában foglalkozók stb. jobb tápban részeltetnek. Van két fürdőszoba 4 fa- és 2 vaskáddal, mely egészségi szempontból felette hasznos. Eredeti e háztetűgépe, egy sütőkályha forma, mely alól nyer fűtést, s a belé rácsokra rakott tetves szűrők, pokróczokból stb. bizonyos hősséggel kiirtja ezen langsam masirózókat. A mosó konyhában dolgozó rabok némi pótló fizetésben részeltetnek. Van már 150 darabból álló könyvtár is az elítélt olvasni tudó, jóviséletű rabok számára. E könyvtár erősbitésére magam is 50 darab tanulságos tartalmu könyvvvel járultam. — Látam egy kimutatást, mely szerint a rabok száma 213 volt, ebből 178 megyei, 35 állami, eb-

ből 189 férfi és 24 nőnemű, ebből egészséges 198, beteg 15, ebből 179 magyar, 12 német, 15 tót, 7 zsidó.

Jó viseletű rabok hozzátartozóikat értesíthetik, s velők a börtönész jelenlétében beszélgethetnek. A beszélgetési jegyet, mely igen csinos könyomat, ily módon állítja ki a fogvalevő ügyésze az érdeklött részére:

N. N.-nek megengedtetik, hogy fogva levő N. N.-nel a börtönész jelenlétében beszélhessen.

Pest, 1865.

(N. N. ügyész.)

Az ily közfogház kényelmetlenségei közé tartozik az éjjeli szükségvégzetekkel járó nehéz szag, a terzett és quartett féle hortyogások és nem tom mi! A különbeni divergentiákat leirtuk.

Igy van ez a hasonrendszerű kerületi fogházaknál is, vegyük Vác városában a Duna szélén diszlő szép kerületi fogházunkat, hova a 2—5 évre elítelt férfi fegyenczek kísértetnek. — A szép négyszegű falkerítést körül járva, a fő utczán lépünk be ily alaku épületbe , mely 2 külső és egy belső udvart képez, s melynek központján a főutra levő nagy kapuja még csak a simetria disze.

A börtönrendszer itt is dolgozó, melynek lényege, mint fejtegettük, közös báló és dolgozó termekben áll. Látogatásom egy alkalmával 818 rab volt a létszámban, abból 759 egészséges, 59 beteg. Épen havas idő volt, s a rabok a közfolyosókon

lábvas csörtetve párosan tették délutáni $\frac{1}{2}$ órai sétájokat. A hálószobák itt is a folyosókon emelt nagy vaskályhákból nyerik a meleget, s e végett a hálószobák ajtai nappal nyitvák. Minden hálóterem számozott, és bizonyos számú padláb ágyakkal van ellátva, az ágyakon szalmazsák, egy vánkos, lepedő és pokrócz van, éjjelre vizkanta és fűtő esőbőr, mely mobilis. Láncon az ajtónál egy kenyérszegő tompa nyeles kés is van, a falon egyszerű olaj lámpa, az ajtón gombnagyságu kémkedőlyuk. — A dolgozó szobák külön kályhákkal birnak, padok és asztalokkal ellátvák. A munka többnyire varrás, és ebben a rabok legügyesebbek, de van egy alsóház asztalos és takács műhelyre is alakítva, hol szintén számosan foglalkoznak. A rabok étkezése és ruházata bérbe van adva, a bérlő fejenként és naponként minden rab után 30 krt kap, s a mely rabot bir foglalkoztatni, attól ő fizet 5 krt, s munkabért és világítást. — Étkezés ideje az egészségeseknél d. e. 9 és délben $\frac{1}{2}$ 12 órakor, betegeknek d. e. 8, délfelé 11 és d. u. 4 órakor. Hus kétszer adatik hetenként, és pedig csütörtökön fejenként 2, vasárnap 4 lat, leves és főzelék külön külön nagy meszely, kenyér $1\frac{1}{2}$ font. — A folyosókat 24 lámpa világítja, egy lámpára jő télen 6 lat olaj.

Az épület 2 emeletes és 4 osztályu, a termek 10—20—40 emberre, sétálás naponként kétszer $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ órai. Minden fegyencz barna darócz kitlit és nadrágot visel, ezt velők a bérlő

készítetteti, fehérneműt hetenként egyszer, vasárnap váltanak, s az áll: ing, gatyá, kapeza, törülköző és lepedőből. Dohányzás tilos, könyvtár nincs, a fegyházi templomhelyek, különösen a r. k. kápolna, diszes, a protestánsoké egy egyszerű szoba, szónokszékekkel. A belső őrséget 64 kiszolgált, a külsőt 30 rendes katona teljesíti. Az igazgató 1200 ft, az ellenőr 900 ft évi fizetést és szabad lakást, a lelkész 700 ft, az orvos 600 ft, az 1-ső őrnök 500, a 2-ik 300 ft évi fizetést huz. Az irodában irányadó elhelyezési könyv = locationsbuch, p. o. 19-ik számú szoba 191—208. sz. rabokkal, — a levelező, ruhatári, időmutató az, melyben beírva van, hogy a hó és hét melyik napján, mely fegyencz szabadul.

Hasonlónak találtam trencsénmegyei utamban az illavai fogházat, hol a nagy fegyenczek a 10—20 év és életfogytiglan elítéltek, tartottnak. Ezen fogház 1855-ben szerveztetett újra, s az összes koronai tartományok részére szolgál.

A munkácsi vár 1855. júl. 1-én kelt legfelsőbb rendelet által alakított át fegyházzá, 700 fegyenczre szereltettek fel hálótermek, felállított egy kóroda, várkápolna, és nem r. katolikusok számára imolák nyitattak. Egy fedélpadlásból készült 3 dolgozó terem, s a felső udvaron gőzmosókonyha és kutház építtetett. A fegyházi igazgatóság áll egy igazgató, egy ellenőr, egy segédtsízt és 2 őrnököl, tsíztí lakások a vár

alatti Palánka falu kincstári épületeiben vannak. Az őrizet 60 egyenruházott fegyházi őrből és egy hadosztály helyőrségi katonákból áll. 1856. jan. 2-től 1864. mart. 15-ig 2564 rab volt itt börtönözve, s ezek közül 1544 elbocsáttatott, 54 megkegyelmeztetett, 337 meghalt, 0 megszökött, 22 más intézetbe tétetett és 604 a fegyintézetben maradt, kik közül 450 egytől 5 évig, 142 öttől 10 évig, 8 tiztől 15 évig, 4 tizenötötől 20 évig tartó börtönre volt ítélve. Az elítéltek közül 170 r. k., 161 g. k., 42 g. n. e., 18 luth., 184 helvét, 29 zsidó. Eletkorukra nézve 22 évig 60, 30 évig 215, 40 évig 189, 50 évig 97, ötven éven felül 43. Vétségükre nézve 1 nyilvános erőszakoskodó, 3 közhiteli papirhamisító, 1 vallásháborító, 2 nőbecstelenítő, 60 gyilkos, 113 emberölő, 17 súlyos testi sértő, 31 gyújtogató, 286 tolvaj, 4 sikkasztó, 81 rabló, 4 csaló.

Az isteni tisztelet és vallásbeli oktatás a róm. kath. fegyházi lelkész által mindennap, a g. e. lelkész és ref. hitszónok által pedig kétszer hetenként végeztetik.

A fegyházi kórház külön házi orvos és sebész által látogattatik. Különben az egészségi állapot itt rendkívül kedvező. Ha egy fegyencz meghalt, társai a koporsót vállaikon és sorsosaiktól, őrfedezés mellett, kísérve, a katonai temetőre viszik örök nyugalomra.

A temetési jelenet ép oly megindító, mint nagyobb ünnepélyek alkalmával az isteni szolgálat. A misét a fegyházi pap két rab segédkedése

mellett mondván, a hangszerekhez értők a karzaton zengik és hangoztatják az egyházi hymnust, mely közé borzasztó harmoniaként vegyül a gonosztevők jaj sohaja és lánczsörtetése.

Itt a rend, tisztaság, ész és munkásság inkább egy nagyszerű gyárt látszik előtűntetni, mint a bűnök siralomházát. A fegyelmi büntetés ritka.

Az intézet célja lévén nem egyedül büntetni, hanem lehetőleg javult, hasznos polgárokat adni vissza a társadalomnak, ezt az által igyekszik elérni, hogy a fegyenczek kézi mesterségekre oktattatván, s ezekben gyakoroltatván, képesíttetnek büntetésük kiállása után becsületes életkeresetre és munkásságra. Munkájok keresményének egy része élelmi költségek fedezésére, 3 rész pedig kiszabadulásukkor kezükbe adatik. Mesterségre nézve vannak szabók, cipészek, takácsok, lakatosok, kovácsok, asztalosok, kocsigyártók, bognárok, esztergályosok. Ezenkívül léteznek közművesek és ácsmesterséghez értők, kik az épületek javítására használtatnak, valamint olyanok is, kik helyhiány vagy koruk miatt az említett kézművek-re nem alkalmaztatván — házi dolgoknál vétének igénybe.

Ruházatjuk vászon és daróc, mit önmaguk szőnek és varrnak.

Az élelmi szerek szerződésileg vállalkozók által szállittatván, a fegyházi és kórodai kony-

hákban maguk a fegyenczek által készíttetnek és főzetnek; étkök izletes és egészséges.

Egy fegyencz naponta (1863 évben) 38 $\frac{1}{2}$ kr-ra került.

Különben az ujjolag foganatba vett építkezések és czélszerű beosztások által, jelenlegi ügyes igazgatósága alatt, a munkácsi fegyház még nagyobb fejlődésnek és tökélyesbülésnek néz eléje.

Érdekesnek tartjuk itt még egy szemtanunak jegyzeteit közölni.

Minden fegyencz öltözete egyforma, nyáron vászon rövid ujjas és nadrág, télen pedig az ugynevezett szürkankó és nadrág, fehér miczi és bakancs. Ezen öltözeteket a rabok maguk fonják, szövik és varrják.

Itt igazán teljes egyenlőség uralkodik, mindenkinek rövidre van nyírva haja, szakált egyik sem hordhat, csak bajuszt, s azért is csak a tapasztalt vizsga szem ismeri fel egyik másik rabban, hogy ez a társadalomban művelt ember lehetett, míg amaz bárgyu és neveletlen; — a különbséget csak arcvonalaik, vagy tekinteteikből lehet megítélni, hogy ez a rab pénztárkezelő volt, amaz pedig közönséges lótolvaj, mert itt vannak mindefféle bűnösök, bankó- vagy váltóhamisítók, pénzsikkasztók, hivattalal visszaélők, utonállók, gyilkosok, gyújtogatók és tolvajok.

Midőn a várba valamely fogoly bekerül, a fogházfelügyelő megkérdezi, ha vajjon tud-e valami mesterséget. Ha nem tud semmit, megkérdi

öt: mire akarja fejét adni, és ha érdemes a kitaníttatásra, választhat magának tetszése szerint mesterséget. Így lesz aztán a jubász bojtár-ból suszter, szabó, lakatos, a kanász vagy csikósból kerékgyártó vagy kovács, a sönkolyos tótból pintér vagy takács, a lókötőből könyvkötő, a csiznadiából organista és az organistából csizmadia stb.

A dologidő reggeli 7 órától déli 11-ig, s délután 2 től esti 6 óráig tart. Vasárnap és ünnepnapokon szünidő van, akkor csak templomba mennek.

Nevelt emberek finomabb kézművel vagy művészettel is foglalkoznak, — photographiroznak, festenek, fából vagy szalmából különféle apróságokat, emlékeket, különösen szép gyufatartókat készítenek, melyeket azután a felügyelő az utazóknak vagy másoknak elajándékozik, vagy önkényes tetszés szerinti csekély díjért oda ad, s az összegecskét a készítő részére megajándékozza.

Jótevő hatással van a fegyenczekre nézve már azon intézkedés is, hogy nemcsak az állam részére dolgoznak, hanem magánosok részére is munkálkodhatnak, egy kis pénzt is szerezhetnek tartós fogásuk ideje alatt.

Ismertessem tovább hazai hatósági és kerti fegyházainkat? A rendszer egyforma mindenütt.

Ha a statisztikai adatokat veszszük, hazánkban a rablás, vérengzés, gyilkosság esetei nagy

számmal fordulnak elő. Katonai hatóság részéről bírói nyomozás alá esett 1862—63. évben 3277 egyén. Évenként $\frac{2}{3}$ része a vádlottaknak csak egy évig terjedő börtönre szokott elítéltetni, 50 egyén esik el hóhér kéz alatt. Elítéltett 1858., 1859., 1863-ban: 27,250, ebből a vagyonbiztosság elleni büntettekre 75 százalék esik.

Fogházainkat illetőleg a lipótvári fogház is nevezetes, ez 1856-ban oly fegyenczek számára készült, kik 1—10 évi börtönre vannak elítélve. Nőnemű fegyenczek részére van a *maria nostra* i fegyintézet. Horvátországban a *leopoldovai* férfi, a *zágrábi* nőfegyenczek számára; Erdélyben a *samosújvári*, mely 1856-ban nyitott meg. Magyarországi 5 fenyítőház részére 1864-ben 40,522 ft bevétel mellett 565,579 forint költség volt, ezenkívül meggyei rabok tartására felment 1,077,000 forint. Erdélyhonra 121,137 ft.

Siessünk felkarolni a hazai ügyeket, látogassuk a külföldet, úgy hogy hasznot vonjunk belőle.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
A Bruchsali álarczos rabok	3
A Pönitentiarhaus Würtembergiába	9
Melyik börtönrendszer lenne honosítandó?	13
A hallgató rendszer.	18
A párisi Prison de Mazas.	26
A Conciergerie.	33
Statistikai észleletek a külhoni fogházak köréből .	38
A magán rendszer ellen s mellett küzdők nézeteiről .	47
A mi fogházaink	55
